

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 331.556:314.15-026.49(73=163.6)"18"

Prejeto: 29. 10. 2008

Marjan Drnovšek

dr. zgodovinskih znanosti; znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si

Zakaj je bila za slovenske izseljence Amerika bolj privlačna kot Srbija in Rusija?

IZVLEČEK

Sredi šestdesetih let 19. stoletja so slovenski časopis in časniki sodelovali v razpravi o bolj slabih kot dobrih straneh izseljevanja prvih skupin Slovencev v Združene države Amerike. Primerjali so to izseljevanje z vabili po priselitvi v Srbijo in Rusijo. Že dlje časa so odhajali krošnjariji in gozdni delavci na Hrvaško in v Slavonijo, kasneje tudi v Romunijo. Kljub odporom nekaterih urednikov časopisov do izseljevanja v Združene države in obratnega svetovanja za odhod v Srbijo in Rusijo se je izseljenski tok usmeril v Ameriko. Vabila zdravnika Janeza Kovača, da bi Slovenci prihajali v Srbijo, niso imela dejanskega učinka. Veliko zaslug za boljšo podobo Združenih držav so imeli slovenski misijonarji s Francom Pircem na čelu.

KLJUČNE BESEDE

šestdeseta leta 19. stoletja, časopisi, izseljevanje, Združene države Amerike, Srbija, Rusija, misijonar Franc Pirc, dr. Janez (Ivan) Kovač-Podliščekov

ABSTRACT

WHY WAS AMERICA TO SLOVENE EMIGRANTS MORE ATTRACTIVE THAN SERBIA AND RUSSIA?

In mid sixties of the 19th century, Slovene newspapers took part in a discussion on rather bad than good aspects of emigration of the first groups of Slovenes to the United States of America. They were comparing that emigration with invitations for immigration to Serbia and Russia. For a longer period, peddlers and forestry workers have been leaving for Croatia and Slavonia, later for Rumania as well. Despite disinclinations of some newspapers editors towards emigration to the United States and the opposite advising to leave for Serbia and Russia, the emigration current directed towards America. Invitations by the physician Janez Kovač to Slovenes to come to Serbia had no actual effect. Much merit for a better image of the United States went to Slovene missionaries with Franc Pirc at the head.

KEY WORDS

sixties of the 19th century, newspapers, emigration, United States of America, Serbia, Russia, missionary Franc Pirc, Janez (Ivan) Kovač-Podliščekov

Uvod

V drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja sta se v *Novicah* in *Zgodnji danici* odvijali dve medijsko odmevni izseljeniški zgodbi, ki sta bili povezani z vabljenjem in odsvetovanjem naselitve Slovencev v Združene države Amerike na eni in Srbijo na drugi strani. Nosilec prve je bil slovenski misijonar Franc Pirc iz Minnesote, druge vojaški zdravnik dr. Janez (Ivan, Jovan) Kovač-Podliščekov iz Kragujevca. Z obema so se prepletala razmišljanja o slabih in manj dobrih straneh izseljevanja Slovencev v Mehiko (meksikajnarji), v ogrske dežele, zlasti v Banat, Romunijo in tudi na daljni Kavkaz v Rusiji. V svetovnem okviru je bil to čas zaključevanja ameriške državljanske vojne (1861–1865), med leti 1864–1867 trajajoče vojne v Mehiki, izгона muslimanskih Čerkezov na Kavkazu in potiskanja Turkov iz Srbije. S slovenskega vidika so se v izseljensko problematiko vpletli dopisniki z Gorenjske in slovenske Štajerske, v manjšem obsegu iz Dolenjske, in misijonarji iz Združenih držav Amerike. Že leta 1962 je naša kolegica Olga Janša objavila v *Kroniki* razpravo o agitaciji za izseljevanje v Srbijo z naslovom: Agitacija "Novic" za preseljevanje Slovencev v Srbijo v letu 1865 in 1866".¹ Njej posvečam ta prispevek.

Amerika, obljubljeni dežela?

Janez Giontini, bukvar iz Ljubljane, je aprila 1861 v *Novicah* objavil oglas za knjigo z naslovom "Stric Tomova kočja ali življenje zamorcev v robnih državah svobodne severne Amerike".² To je bilo leto izbruha ameriške državljanske vojne, ki je odmevala v slovenskem tisku. Združene države Amerike so bile poznane Slovincem od odhoda misijonarja Friderika Barage, ki je konec leta 1830 stopil na ameriška tla v New Yorku. Po njegovih stopinjah so odšli številni slovenski misijonarji, ki so pridno dopisovali v *Zgodnjo danico* o svojem delovanju med staroselci, obrobno pa napabérkovali številne zanimivosti iz ameriškega sveta.³ Pojem Amerika je postal sinonim za dve nasprotujoči si podobi, ki sta se pojavljali v medijskem svetu ves čas priseljevanja v to obljubljeni deželo. Temno in svetlo, pač odvisno od izkušenj in ustvarjene podobe posameznikov o njej.⁴ Za ene je bila Amerika pojem za napredek in možnosti za izboljšanje življenja, če se ozremo samo na kratko novico v *Novicah*, kjer se dopisnik čudi novemu "paroplugu v našem cesarstvu", ki se je pridružil železnici, parnikom in strojem v tovarnah kot podvig nove tehnologije. "Naši kmetje se bojo čudili nad tem in rekli: kaj zlodja bo svet še počel! Da! Svet se bo še

zlo prekucnil in marsikaj bo v 100 letih, kar se nam še ne sanja ne," je zapisal novičar. In kam je prišel prvi tak plug? V Banat, kamor ga je pripeljal g. Schulhof, da bo z njim oral, sejal, kosil in mlatil, saj je izračunal, da se mu bo to povrnilo, saj je imel veliko zemlje in malo pridnih delovnih rok.⁵ Za druge je bila Amerika predaleč in polna nevarnosti za slovenskega izseljenca. Nasprotujoči pogledi nanjo so dodobra ogreli dopisnike v takrat izhajajočih slovenskih in nemških časopisih in časnikih.

"Mehika je veljala za obljubljeni deželo," je zapisala Tita Ovsenar.⁶ Nekako v senci ameriške državljanske vojne se je odvijala vojna v Mehiki (1864–1867). Nosilec akcije je bil Ferdinand Maksimilijan Habsburški (1832–1867), mlajši brat cesarja Franca Jožefa. Poleg francoskih in belgijskih prostovoljcev so sodelovali še avstrijski, med njimi tudi Slovenci. Od srede leta 1864 do februarja 1865 so se zbirali kranjski prostovoljci, med ljudmi znani kot *meksikajnarji*. V Ljubljani se jih je zbralo 433, starih med 21. in 44. letom starosti. Pogoji so bili: odslužena vojaščina, želja oditi v Mehiko, samski stan in starost do 40. let. (Leta 1866 je odšla druga skupina *meksikajnarjev*, približno okrog 1.000 oseb, ki je prišla samo do Trsta, 400 jih je vzela avstrijska armada v Trstu, ostali so odšli domov.) V Mehiko so odšli zaradi zaslužka. Obvezali so se za vojaško služenje do 6 let. Za tiste, ki bi ostali tam so jim obljubili od 12 do 28 oralov zemlje. Vendar je moral cesar Napoleon III. na pritisk Združenih držav odpoklicati svoje čete. Po smrti Ferdinanda Maksimilijana se jih je nekaj vrnilo, drugi so ostali. Skratka, želja po zaslužku je spodbudila te ljudi za odhod prek Atlantika.⁷

Dopolniti bi morali znano trditev o Združenih državah kot obljubljeni deželi, ko govorimo o pionirskih časih. Za Slovence bi ta oznaka veljala za Minnesoto v t. i. Pirčevem obdobju. S kongresnim aktom, 3. marca 1849, je bila odprta za priseljevanje (Teritorij Minnesota / Territory of Minnesota) in kot država vključena v Združene države 11. maja 1858. Staroselci (Dakota in Ojibway) so bili potisnjeni v rezervate na zahodno stran reke Mississippi. Beli priseljenci so lahko kupili zemljo za dolar in četrt za akter. *Homestead Act* iz leta 1862 je dal možnost pridobitve 160 akrov vsakomur, ki je bil starejši nad enainvajset let, bil glava družine, državljan Združenih držav in je živel na zemlji več kot pet let in je imel v rokah vladni dekret. Zemljo pa si lahko tudi kupil. Prvi so se priseljevali Nemci, nato Norvežani in Švedi po letu 1860 in Slovenci konec šestdesetih in v sedemdesetih letih. Iz vzhodne in južne Evrope so začeli prihajati šele po letu 1890.⁸

1 Janša, 1962, str. 185–187.

2 Oglasnik št. 9, Novice, št. 17, 24. april 1861.

3 Arnez, Slovenian letters.

4 Drnovšek, Usodna privlačnost.

5 Novice, št. 25, 19. junij 1861, str. 197–198.

6 Ovsenar, Meksikajnarji, str. 15.

7 Reisp, Meksikajnar, str. 59–60; Ovsenar, Meksikajnarji, str. 14–17; Studen, "Mi smo fajn ljudje...", str. 72.

8 Brinkman in Morgan, Light From the Hearth, str. 3–4.

Franc Pirc (1785–1880), sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki.

Franc Pirc (1785–1880) je odšel v Združene države leta 1835, ko je bil v petdesetem letu starosti in je imel za seboj ugled odličnega sadjarja. Leta 1830 je izdal *Kranjskega vrtnarja* (izšle so tri izdaje) in leta 1834 navodila, kako se uničujejo sadni škodljivci. Ni bil samo teoretik, ampak tudi praktik. V župniji Peče pri Moravčah je osnoval drevesnico in prepotoval Kranjsko in sosednje dežele, da bi se bolj spoznal z gojenjem sadnega drevja in vinske trte. Tudi v Podbrezjah, kjer je bil župni vikar (1830–1835), je osnoval drevesnico in zasadil vzoren sadovnjak. Po pravici je dobil vzdevek "oče umne sadjereje". Sprva je bil šestnajst let v Michiganu, junija 1852 je odpotoval v Minnesoto in se leta 1874 vrnil v domovino. V Združenih državah je deloval kot misijonar, homeopat in usmerjevalec staroselcev k obdelavi zemlje. Njegova pisma v domovino so bila pogosta, pisal je pesmi, postal znan kot pogajalec med staroselci in ameriškimi oblastmi in ne nazadnje vabil katoliške Nemce k stalni priselitvi v Minnesoto. Nemci so se priseljevali v deželo "mnogih vodâ ali kalna voda" v večjem številu med leti 1854–1864. Veliko zasluge za to je imel ravno Pirc.⁹ Na skrbi je imel kot duhovnik tako staroselce

⁹ Prav tam, str. 4.

kot prihajajoče priseljence iz Evrope. Vabil je Nemce iz ostalih delov Združenih držav, npr. v nemškem katoliškem glasilu *Der Wahrheitsfreund* iz Cincinnatija (Ohio), leta 1855 pa je v St. Louisu v nemščini napisal delo *Die Indianer in Nord=Amerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gebräuche u. s. w. nach Zehnjährigen Aufenthalte und gesammelten Erfahrungen unter den verschiedenen Stämmen, bearbeitet von Franz Pierz, Katholischer Missionar*. Delu je bil priključen dodatek *Eine Kurze Beschreibung des Minnesota-Territoriums* (Kratek opis minnesotskega teritorija). Vtis imam, da v tem času ni vabil Slovencev, kar ne pomeni, da jih med njimi ni bilo. To je bilo obdobje, ko se je priselilo malo Slovencev, med njimi Pirčeva sestra Apolonija (Polona), poročena Noč s Podbrezjij na Gorenjskem.¹⁰ Pirc je spodbujal naseljevanje v okrožju Stearns County, kamor so prihajali predvsem nemški katoliški priseljenci, vendar tudi Švedi, Norvežani, Irci in priseljenci nenemških narodov znotraj habsburške monarhije.¹¹ Tudi ob obisku domovine pozimi 1863 in na pomlad 1864 ni direktno vabil rojake k izselitvi, celo obratno, zaradi divjanja ameriške državljanske vojne je svetoval nestrpnem, da počakajo na konec vojne. Pismo, ki ga je datiral 8. septembra 1864 v Crow Wingu in je v Ljubljano prišlo 3. oktobra, je bilo objavljeno v *Zgodnji danici* 10. oktobra 1864. V njem svetuje več družinam, da naj počakajo da se konča vojna in da se staroselci iz plemena Sioux umirijo, in nadaljuje: "potem zamorejo na moje povabilo brez vsake nevarnosti semkaj priti, in pokazal jim bom prav nar boljši zemljo, ki jo bojo zastonj dobili in si na nji lahko napravili naj lepši posestva po 160 oralov". Obljubil jim je tudi ustanovitev "kranjske fare" in nastavitvev "kranjskega duhovna".¹²

Spomladi 1865 so prišli prvi Gorenjci v Minnesoto v župnijo Sv. Štefan, "in sčasoma so se čedalje bolj množili". "Kupčevalci" tj. krošnjariji so bili raztreseni po raznih ameriških državah in so znali "tuje jezike", Gorenjci pa so šli "na kmete". (Mimogrede, priseljevanje belokranjskih krošnjarijev v Združene države ima korenine od tridesetih let 19. stoletja in mnogi so v obravnavanem času delovali že kot trgovci, npr. v Chicagu.¹³) Gorenjski priseljenci ostajajo skupaj, ohranjajo materin jezik in so zvesti katoliški Cerkvi, še zapiše *Zgodnja danica* trinajst let kasneje po prihodu prve skupine v Ameriko.¹⁴

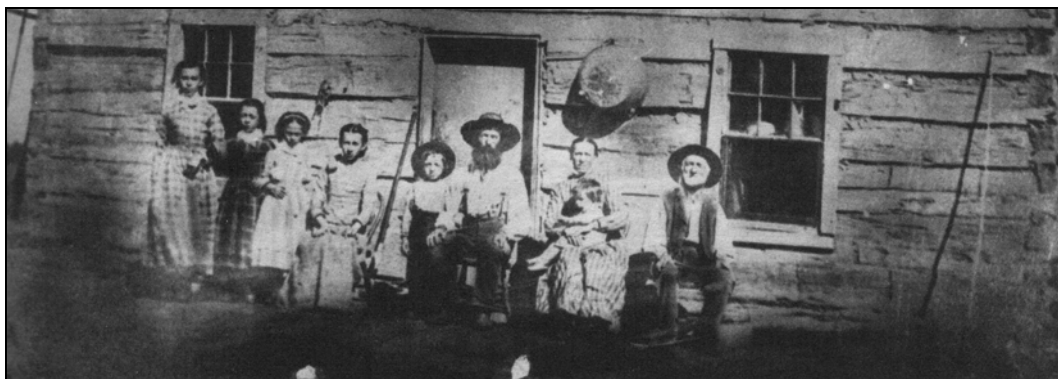
¹⁰ Drnovšek, Pismo Apolonije Noč, str. 63–81.

¹¹ Kodrič, Franc Pirc, str. 54.

¹² Drnovšek, Franc Pirc, str. 67.

¹³ Drnovšek, Usodna privlačnost, str. 93–111, 215–218.

¹⁴ *Zgodnja danica*, št. 6, 8. februar 1878, str. 45–46.

Družina Gogala z Gorenjske, ki se je preselila v Stearns County v Minnesoti, ZDA. Do pomladi 1865 je bila družina zaposlena na žagi v St. Antony Falls (M. S. Brinkman & W. T. Morgan, *Light from the hearth*, 1987).

Misijonar Jakob Trobec ugotavlja, da se jih je iz Kranjske nekaj ("več") naselilo v Ameriko, mnogo pa jih hoče zapustiti dom, kakor je slišal. Pismo je napisal 29. novembra leto poprej (1864), zato svari, da naj se zaradi vojne ne odpravijo v Ameriko. Podobno je svaril tudi Franc Pirc. Trobec je bil pripravljen svetovati vsem, ki hočejo "iz kakoršnega koli namena svojo domovino zapustiti in se sem preseliti želé". Priseljenci naj imajo prebrisano glavo in pridne roke, kar velja tako za Ameriko kot Evropo. Amerika ni za lenuhe, pijance, igralce in potepuhe. Obenem hvali dom, in kdor se tam lahko preživi, mu ni treba iti v Ameriko. Doma imajo "modre postave" (mnogi doma se s tem ne bi strinjali, zlasti glede davkov!), izvrstno službo Božjo, prijatelje in znance. Tega v Ameriki ni. Je pa tu dober zaslužek, kupiš lahko zemljo za malo denarja ali jo celo dobiš od vlade zastonj in davki so nizki. Lakote ni. Sam moraš poskrbeti zase in nihče te pri tem ne ovira.¹⁵ V Ameriki najdejo srečo pridni in izurjeni poljedelci in rokodelci. Biti morajo zdravi in trdni. Posli so svobodni in ko zaslužijo dovolj, si mnogi kupijo zemljo. Dobijo tudi dobro plačilo (ker jih primanjkuje), hrano kakor gospodar in gospodinja, tj. vsak dan trikrat jedo meso, kavo in imajo dovolj kruha. (O belem kruhu, kavi in uživanju mesa trikrat dnevno beremo že v pismu Matije Premuta, ki je prišel kot krošnjar v Ameriko leta 1839).¹⁶ Dela za rokodelce je veliko. So dobro plačani. Znati morajo vsaj nekaj nemščine. Kdor nič ne zna, naj se naseli v Minnesoti, kjer je vsaj nekaj Slovencev. "Več" Dolenjcev je v Pensilvaniji, nekateri med njimi "prav bogati". (Verjetno gre za že omenjene krošnjarje, op. avt.) Dober delavec zasluži do 4 dolarje na dan. Če bo Pircu uspelo ustanoviti slovensko faro v Minnesoti, bi Trobec svetoval, da pride vsakdo iskat srečo v Ameriko, gotovo se ne bo kesal. Zemlja je rodovitna. Začetek je težak, vendar nato gre lažje. Za pot rabi vsaka oseba 300 avs-

trijskih goldinarjev v papirju ali nekaj čez 200 goldinarjev v zlatu. Iz Amerike v Evropo pa se plača manj.¹⁷ Ta vabila so vplivala na rojake, zlasti še, ker je bila stiska zaradi davkov in rubeža velika, kot je zapisal M. Venceljnov z Gorenjske. Zato se ne čudi, "da se več družin pripravlja spomladi na odhod v Ameriko."¹⁸ (Glede bremena državnih davkov je mnenje S. Grande, da niso bili tako obremenilni, kot se je pisalo. Glavnega krivca vidi v zadolževanju kmetij zaradi dot, modernizacije in zlasti oduševstva lokalnih posojevalcev denarja.¹⁹ Peter Vodopivec pa izpostavlja, da je državni davek do začetka sedemdesetih let vztrajno naraščal. Kranjska je spadala med najbolj davčno obremenjene dežele.²⁰) Tudi v *Triglavu* so objavljali novice o odhajanju Gorenjcev. Dopisnik zanje pravi, da to niso "ne politični sanjanci ne romantični klateži, ampak pridni Gorenci so, ktere nadloga sili, da zapustijo domovino". V oklepaju so zapisali, da "danes", 9. maja opoldne, je odšlo 51 oseb, moških in žensk z otroci, po železnici iz Ljubljane v Ameriko. "Joka je bilo veliko".²¹

Februarja 1865 se je vključil v debato tudi celovški *Slovenec*, v katerem je dopisnik "Iz Bleda" opozorili na slabe razmere v kmetijstvu, na previsoke davke in na rubeže. In se vpraša: "Kam pa potem? Pogovarjajo se zelo od Amerike, odkar se jih je nekaj iz tukajšnje okolice srečno tje preselilo in se jim po volji godi. Pa kaj, vsi ne moremo tje in doma je le doma! Bog vas obvari!"²² Veliko pozornost je marca 1865 posvetil *Slovenec* ameriški državljski vojni.²³ Aprila 1865 pa z velikim olajšanjem ugotavlja bližino konca vojne. Napoveduje večje izseljevanje, čeprav pisec pravi, da ni pristaš priporočanja odhajanja v Ameriko "na vrat na nos". Če so oko-

¹⁷ Zgodnja danica, št. 10, 1, april 1865, str. 79–80.

¹⁸ Novice, št. 15, 12. april 1865, str. 122.

¹⁹ Granda, Davki, str. 198–199.

²⁰ Vodopivec, Od Pohlinove slovnice, str. 96.

²¹ Zgodnja danica, št. 15, 20. maj 1865, str. 119.

²² Slovenec, št. 6, 1. februar 1865, str. 22.

²³ Slovenec, št. 15 (4. marec), 18 (15. marec), 20 (22. marec) in 22 (29. marec).

¹⁵ Zgodnja danica, št. 6, 20. februar 1865, str. 45–46.

¹⁶ Drnovšek, Usodna privlačnost, str. 97.

liščine take, da si človek ne zna več pomagati, "naj že gre v božjem imenu iz domačije, vendar pa naj vse 2krat prej dobro preudari!"²⁴ Oglasil se je tudi "a-" z Gorenjske in potrdi dopisnikove ugotovitve z Bleda. Zato se ne čudi, da jih gre vedno več v Ameriko "svojo srečo poskušat, kajti povsod, koder sonce teče, se (pridnim) pogača peče – tukaj pa je slaba!"²⁵ Tudi kočevskim krošnjarjem je padel dobiček. Vzrok vidijo v obrtni svobodi in njihovem prevelikem številu, krošnjarjev namreč. V istem glasilu ugotavlja uredništvo, da veliko pišejo o Ameriki, za kar je več vzrokov (ki jih ne povedo), izmed njih pa navede najpomembnejšega, tj. večja prisotnost Slovencev v Ameriki, ki se stalno povečuje.²⁶

Kar presenetljiva je bila popotnica že omenjeni prvi skupini 51 Gorenjcev, ki so 9. maja 1865 odpotovali z vlakom proti Atlantiku v Ameriko. *Zgodnja danica* jim je svetovala, da se držijo skupaj, da ohranijo svoj jezik, da naj svoj bivalni prostor v Minnesoti imenujejo "nova Slovenije", da prvo vas ali mesto imenujejo "nova Ljubljana" in da naj v nadaljevanju dajejo drugim naselbinam lepa slovenska imena, npr. Kranj, Selo, Grad itd. *Novice* so ponatisnile članek in mu dale naslov "Severna Amerika – nova Slovenija".²⁷ (To je bil zgodnji poskus slovenskih priseljencev kot kolonizatorjev, kar je bilo tudi v Pirčevem načrtu: ustanoviti župnijo, naselbino in se držati skupaj na zemlji; tako sta nastali naselbini Sv. Štefan in Sv. Anton).²⁸

Tipična hiša minnesotskega priseljence (M. S. Brinkman & W. T. Morgan, *Light from the hearth*, 1987).

"Čudni so nastali časi", začenja nepodpisani člankar svoj prispevek v *Novicah* konec maja 1865. Da je Kranjska dala v novejšem času marsikaterega misijonarja, vendar se je malokdo drug naselil v Ameriko. Sedaj so se začele naseljevati "kmetiške družine". Zakaj? Ker od svojih rojakov slišijo, da se tam dobro živi. *Novice*, bolje rečeno njihov urednik dr. Janez Bleiweis, je bil proti izseljevanju v Združene države Amerike. Nekako v duhu: ostani doma in živi pošteno oz. povsod je dobro, vendar doma je najbolje. Nasprotno temu so bili glasovi, kjer gre človeku dobro, tam je njegov dom.²⁹ Z velikim ponosom v *Slovencu* objavijo prvo pismo iz Amerike, ki ga je glasilu poslal misijonar Alojz Plut iz Stillwaterja, 15. maja 1865.³⁰

Iz bohinjske doline so *Novice* objavile dopis o slabih časih in stiskah zaradi denarja, in če se ne bodo dogodili boljši, "treba se bo res preseliti v daljno Ameriko". Na to ugotovitev je reagiralo uredništvo: da so res slabi časi za kmeta, vendar vsakega v Ameriki ne čaka pogača, zato naj vsak premisli in preudari, preden gre tako daleč "čez morje s trebuhom za kruhom", in od koder se ni lahko vrniti. Če bi v Ameriki vse čakala pogača, bi že davno ne bilo nesrečnega človeka v Evropi, "vsi bi se že mastili z ameriškimi pečenki". Dopusčajo, da samci še lahko nosijo težo tujine, sprašuje pa se, kaj pa očetje in otroci? (O ženah ni besede!, op. avt.). Ve se, da Franc Pirc pomaga, vendar je že star. Tudi potnina ni poceni (240 goldinarjev). Preden bi kdo od lakote umrl, bi se v "cesarstvu" že našel kraj, kjer sprejemajo "naselnike". Ob tem omenjajo Ogrsko in Srbijo. Da Srbija z novim zakonom ponuja boljše pogoje kot Amerika. (Zgolj trditev, ne da bi uredništvo razčlenilo te pogoje, op. avt.). In tudi ni daleč, zato se lahko vsakdo vrne domov. Zato ponovijo svarilo, da naj vsakdo natančno premisli glede odhoda. Da dopis iz bohinjske doline kaže na "nekako prisilno hrepenenje po izseljevanju". Zato želijo "nekoliko ohladiti vrtoglavnost, ktera na vrat na nos človeka žene na ptuje!"³¹

Iz radovljiške okolice se je oglasil dopisnik, da je vedno več tistih, ki mislijo na Ameriko. Označi jih za nesrečne misli, saj v Ameriki ni vsem dobro poslano. Da ga zanima, kako se bodo tam znašli kmetje, ki že doma nimajo smisla za napredek in umno gospodarjenje? Da jih čaka trdo delo in še večja uporaba glave in možganov (!) Zato svetuje, naj se lotijo dela doma po načelih umnejšega gospodarjenja. Tako jim bodo izpuhtele misli, da bi vse prodali in "jo tako deleč potegnili".³²

Novice so izpostavile žalost dopisnika, da se mnogo Gorenjcev odpravljajo ali misli na izselitev, kot so

24 Slovenec, št. 29, 22. april 1865, str. 116.

25 Slovenec, št. 37, 20. maj 1865, str. 146–147.

26 Slovenec, št. 38, 24. maj 1865, str. 151–152.

27 *Zgodnja danica*, št. 15, 20. maj 1865, str. 120–121; *Novice*, št. 22, 31. maj 1865, str. 176.

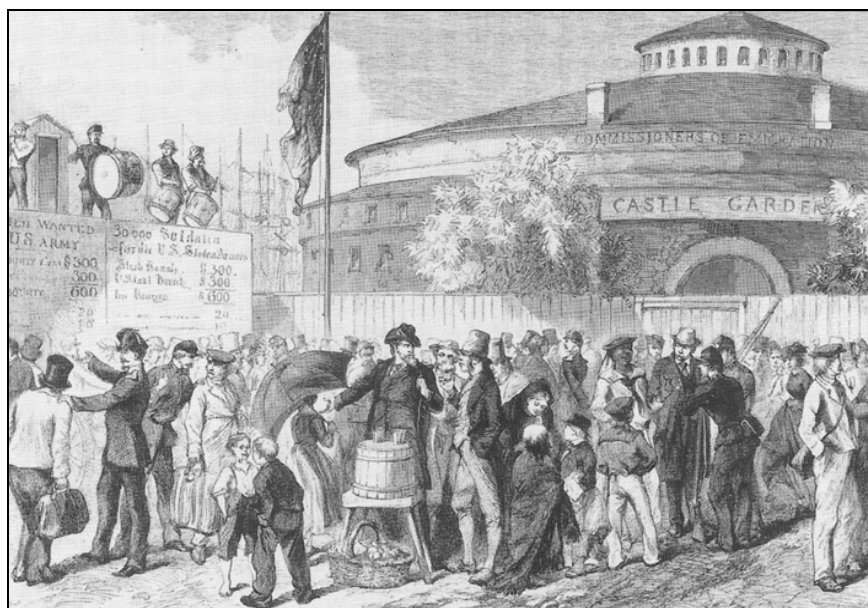
28 Kodrič, Franc Pirc, str. 53–62.

29 *Novice*, št. 22, 31. maj 1865, str. 176.

30 Slovenec, št. 45, 17. junij 1865, str. 180.

31 *Novice*, št. 24, 14. junij 1865, str. 194–195.

32 Slovenec, št. 46, 21. junij 1865, str. 183.

Castle Garden v New Yorku – prvo zbirališče in kontrola evropskih priseljencev. To je bila prilika za novačenje mladih fantov za ameriško vojsko, 1862 (K. Schulz, Hoffnung Amerika, 1994).

brali. Da je treba pomagati "siromakom", ki se ne znajdejo v dilemi: oditi ali ne. Postavi se v vlogo "izvedenega moža" (kot v časih odločanja pod lipo) in svetuje, da si poiščejo (!) izseljenske kraje, kjer si bodo izboljšali svoj položaj. Da bi se lahko izseljevali revni in ne samo premožnejši. Da se jim v novih okoljih ne bi bilo treba potujčiti in se "dómu za zmiraj odpovedati se", da se jim ne bi bilo treba učiti samo tujega jezika, da bi se lahko v novem okolju gibali, ampak, da bi "izhajali" z maternim jezikom, da bi ostali Slovenci in bolj ali manj ostali v stikih s svojo "očetnjava". In da bi izseljenstvo v materialnem oziru ne bilo v škodo domovini, ampak v prid. Zapisal je, da gredo v Ameriko le taki, ki imajo premoženje. Da marsikdo ne bi mislil na izseljevanje, če bi imel v rokah toliko, kolikor bi rabil za pot in "tam za to in ono". In če se tam naselijo, kdo jim bo porok, da jim bo šlo po njihovi volji? Da je ameriška vojna prinesla ogromne dolgove, da so davki visoki "in nič manjši ne, kot pri nas", in poudari negotovost ameriške usode. In nadaljuje. Podati se v Ameriko je, kakor se odpovedati za vse večne čase svoji domovini, narodnosti, svojemu jeziku in vsemu, kar je pravemu Slovincu drago na svetu. Da niti misliti ni, da bi se v Ameriki obdržal slovenski jezik tudi v drugem rodu. Kot kapljica v morju se bodo morali naučiti angleščino. Tako bodo za vedno izgubljeni za domovino, ki tudi ne bo imela nobenega dobička od njih. Dopisnik tudi dvomi v izseljevanje v Banat, na Ogrsko in v Srbijo.³³

Če vzamemo v roke pisma slovenskega misijonarja Jakoba Trobca iz *Zgodnje danice* v letu 1865 in

1866 ugotovimo, da so pisana v bolj pozitivnem odnosu do Amerike. Bil je še mlad in hkrati je študiral. Veliko svojih pism je posvetil verskemu in cerkvenemu življenju, vmes pa najdemo vrsto nanizanih "mičnosti" iz življenja v novem okolju. Obiskal je znanega slovenskega trgovca in mecena Antona Žagarja, ki je bil eden od uspešnejših v Chicagu.³⁴ Razveselila ga je prva slovenska nova maša, na kateri se je poleg duhovnikov zbralo okrog 40 "kranjskih kmetov v domači obleki, in veselja, ki smo ga v taki družbi tu v daljni Ameriki imeli, se ne da popisati." Marsikatero so zapeli in mnogokrat nazdravili in popili kozarec piva "na zdravje mile slovenske domovine". Z misijonarjem Ignacijem Tomazinom, Ljubljancanom po rojstvu, sta obiskale nekaj Slovencev v Richmondu (Virginia), in jih spovedovala pri Sv. Jožefu (Minnesota). Trobec jih pohvali, da se "tu prav dobro obnašajo, so zadovoljni in veseli, kakor Kranjci sploh". Veliko jih je skupaj in si medsebojno pomagajo. Imajo dobre stike s katoliškimi ("dobrimi") Nemci.³⁵ Tudi kmet Andrej Resman, po domače Rojec, ki je prišel v Ameriko z "Otoka" na Gorenjskem, se je pohvalil z Ameriko. Zatrnil je, da po pravici lahko reče, da je prišel iz viharne in nemirne Evrope v mirne in tihe kraje. V Ameriki je "prostejše". (Zanimiva je ugotovitev o svobodnejšem občutenju življenja v Združenih državah. Tudi kasneje večkrat naletimo v izseljenskih pismih na omenjanje te ameriške svobode.)³⁶ Pogrešal je le visoke hribe.³⁷

³⁴ Zgodnja danica, št. 27, 20. september 1865, str. 217–218.

³⁵ Zgodnja danica, št. 2, 2. januar 1866, str. 12–13.

³⁶ Drnovšek, Usodna privlačnost, str. 251–260.

³⁷ Zgodnja danica, št. 35 in 36, 10. in 20. december 1866, str. 278, 288–290.

³³ Novice, št. 47, 22. november 1865, str. 381.

K 7. l. Novic. **OGLASNIK.** Stev. 5.

V Ljubljani 13. februarja 1867.

Kdor želi kako oznanilo v „Oglasniku“ natisniti in Novicam pridjati, plača za vsako vrstico z navadnimi črkami 7 kr. za enkrat, dvakrat 10 kr., trikrat 13 kr. — Večji črke bodo po prostoru ki ga potrebujejo, preračtane. Za vsakratni natis je še 30 kr. za kolek (štampelj) plačati.

(19) št. 1133. (1) **Oznanilo.**

Mestni magistrat podeli za leto 1867 ustanovo (stiftung) umrlega c. k. podpolkovnika Jožefa Sühnl-a za vojaške sirote zneska 40 gld. Pravico do te ustanove ima en vojaški revni otrok, ki nima več očeta, brez razločka ali je zakonški ali ne. Prošnje s potrebnimi spričali se moraja predložiti do 10. marca t. l. tukajšnjemu magistratu. Mestni magistrat v Ljubljani 4. februarja 1867.

Dr. E. H. Costa, župan.

(18) (1) **Oznanilo,**

ktero naj bode vodilo ptujim izselnikom potovajočim skozi Veliko-Britanijo.

I. Vsi ptujci, kateri namerjajo izseliti se iz Veliko-britanskih pristanišč, naj skrbijo za to, da se jim naredijo pogodbe (kontrakti) ne samo v jeziku, ki je njih lastni, ampak tudi v angleškem jeziku, in da je v teh pogodbah odločno povedan kraj, kamor so iti namenjeni, kakor tudi, kako se bodo tje spravili ali v ladijah, parnicah ali v jadrvkah, in dalje mora tudi izrečno biti, ali imajo, dokler bivajo na suhem in v angleških pristaniščih, dobivati stanisce in živež, koliko zneske popotnina in potem tudi ime in adressa pogodnikovnega opravilnika (agenta) v vsakem mestu, skozi kterega potujejo.

II. Izselniki morajo z posebno skrbjo na to paziti, da bodo imeli opraviti samo s takimi agenti, ki so po postavi zato postavljeni, zakaj po angleških postavah morejo pogojevati se z popotniki zastran prehoda le take osebe, ktere so po postavah za to pooblašcene.

III. Na vsi šari mora razločno z nemškimi in latinskimi črkami zapisano biti polno ime lastnika, amerikansko ali drugo pristanišče, kamor priti popotnik namerja, kakor tudi to, ali se bode odpeljal od Liverpoola ali od Londona.

IV. Sosebno naj se pa vsak škode varuje, kadar kupuje na Angleškem ali v ladji domače potne listike (biljete), od kterih se trdi, da veljajo za Kanado ali za Zedinjene države, kajti utegnulo bi se pozneje v Ameriki spoznati, da taki biljeti kar nič ne veljajo.

V. Tiskani pogodni listi, ktere izselniki dobivajo v Anglii, in ki so za potovanje v Ameriko ali druge dežele veljavni, se ne smejo pod nobenim pogojem iz rok dati, razun primerljeja, če vladni uradnik za izselovanje to tirja. Tudi naj bi izselniki nikomur ne zaupali, ki ni v kontraktu imenovan, ako se jim pripomoč ponuja. Ako postanejo goljufje, sleparije, ali drugi zadržki, naj se obrnejo precej do svojega konsula, ali pa, če te reči zadevajo prehod, do vladinega uradnika za izselovanje.

(1) V Liverpoolu je uradnik za izselovanje kapitan Prior R. N. Stanley Buildings, v Londonu pa kapitan Lean R. N. 65 Fenchurch Street.

VI. Izselniki, ki se podajo v New-York, naj se, kedar tje pridejo, obrnejo do izselnih komisarjev Castle Garden, ti jim bodo svetovali in jih podučili, na kateri način bodo najljajše dosegli tisti kraj, v kterega iti namerjajo.

(22) (1) **Svilna ali židna roba**

za razno žensko obleko se prodaja zelo pod izdelno ceno pri **Alojz Kartinu**, pred čevljarskim mostom v Ljubljani.

(23) (1) **Mlin z žago vred pride v najem ali štant.**

Omenjeni mlin je na vodi Najeringi na Dolenskem blizo izliva v Savo, železnocestni postaji „Sevenci“ nasproti, ter je v prav dobrem stanu in prav vrlo napravljen, ima vedno obilo vode, na 5 tečajev ali koles in en reserven tečaj in pa stope. Stantne ponudbe in poprašanja prejema do konca tekočega mesca svečana grajsko oskrbnistvo na Novem Dvoru (Weixelstein) blizo Zidanega mosta.

(20) (1) **Posestvo na Črnučah,**

blizo Save, pri veliki cesti ležeče, uro hodá od Ljubljane, obstoječe iz hiše z enim nastropjem, iz pohištva, travnikov, njiv, iz gozda in vrta, vsega skupaj blizo 15 oralov, prodalo se bo prostovoljno pod najboljšimi pogoji. Več se izve pri založnistvu „Novic“.

Zdravniško naznanilo.

Zdolej podpisani, dosihmal praktičen zdravnik v Kranji, zdaj pa prvi zdravnik v tukajšnji deželni prisilni delavnišnici, dajem s tem na znanje, da ozdravljam v vseh notranjih in unanjih boleznih, uboge brezplačno. V Ljubljani 28. jan. 1867.

Karl Bleiweis, doktor medicine in kirurgije, magister porodničanstva. Stanujoč v št. Peterskem predmestju Nr. 88 v Kosovi hiši.

(16) - (2)

Nasveti za potovanje v Ameriko so bili objavljeni v slovenskih glasilih (Oglasnik Novic, 13. 2. 1867).

Zgodnja danica je objavila, da je vedno več podatkov o prihodih Slovencev v Združene države oz. v Minnesoto. Omenjena je bila tudi negativna izkušnja družine iz Breznice na Gorenjskem, ki so jo na poti okradli (100 dolarjev) in so prišlo brez denarja v St. Paul v Minnesoti.³⁸ (Zato naj nas ne čudi, da je že februarja 1867 v Oglasniku Novic objavljeno "Oznanilo" z nasveti izseljencem, ki potujejo skozi Veliko Britanijo. Med drugim jih svarijo pred goljufi in sleparji.³⁹)

³⁸ Zgodnja danica, št. 30, 20. oktober 1866, str. 239.

³⁹ Novice, št. 7, Oglasnik št. 5, 13. februar 1867.

Novice iz Amerike so prihajale tudi z glasili. Tako je Žagar iz Chicaga poslal glasilo *Wahrheitsfreund* iz Cincinnatija (Ohio) v Ljubljano, v katerem je bil objavljen članek o misijonarju Janezu Vertinu, ki je imel novo mašo ob "Gorenjem jezeru". Omenjeno je, da je "kranjskega" oz. "slavonskega naroda" še malo v Ameriki. Da bi vseh družin skupaj nabral le za najmanjšo občino, vendar je tam kar 15 "kranjskih" duhovnikov, ki znajo več jezikov.⁴⁰

Že omenjeni Andrej Resman iz Minnesote je pisal o naseljencih in njihovih državljskih pravi-

⁴⁰ Zgodnja danica, št. 31, 1. novembra 1866, str. 245.

cah v Združenih državah. Omenil je, da je okrog Sv. Jožefa le nekoliko Slovencev. Ugotavlja pomanjkanje rokodelcev in obrtnikov, kar se kaže v plačilu. Tesarski mojster je zaslužil 10 goldinarjev na dan (njegov hlapec od 4 do 5 goldinarjev), mizarški hlapec 5 goldinarjev "dnine", kovač je dobil od podkovanja para konj 20 goldinarjev, od para volov 8 do 10 goldinarjev. Vsak delavec na dan zasluži najmanj 3 do 4 goldinarje. Dopisnik meni, da si kljub draginji vsakdo lahko nekaj prihrani, na leto od 200 do 300 goldinarjev. Največ je prinašala "kupčija". Pri tem omenja nekega Hočevarja, ki je pred dvema letoma še nosil "krošnjo", sedaj je imel po njegovi izjavi za 30.000 goldinarjev premoženja. V Ameriki ugotavlja veliko špekulantov. Navaja tudi cene: rešeta za čiščenje žita stanejo 3,50 goldinarjev (doma le 30 krajcarjev), grablje 80 krajcarjev, "srednja ilnata posoda" od 80 krajcarjev do 1,20 goldinarjev, par konj stane 400 do 1,200 goldinarjev, par volov 200 do 400 goldinarjev, 1 krava 40 do 90 goldinarjev, 1 ovca 8 do 12 goldinarjev itd.⁴¹ Nedvomno so bili ti konkretni podatki vabljivo branje za Slovence. Za primerjavo: v času gradnje gorenjske železnice konec leta 1869, so se "dnine" pozimi gibale: moški delavec je dobil od 70 do 80 krajcarjev, ženska 50 krajcarjev. Kdor se je zaposlil za več časa je dobil 1 goldinar na dan, če je pridno delal. Voznik z enim konjem je zaslužil najmanj 2 goldinarja na dan. Ugotavlja, da je zaradi gradnje železnice

Gradnja bivališča je zahtevala veliko pridnih rok (J. Zavertnik, *Ameriški Slovenci*, 1925).

41 Zgodnja danica, št. 36, 20. december 1866, str. 288–290.

primanjkovalo rokodelcev, tj. tesarjev, mizarjev in zidarjev.⁴²

Zgodnja danica je objavljala vedno več novic o Slovencih v Amerike. Poudarek je bil na misijonarjih in katoliškem življenju. Sredi julija 1867 so ugotavljali, da se priseljevanje iz Evrope stalno povečuje, zato je ameriška katoliška družba nemškega jezika na zboru v Pittsburghu, 9. decembra 1866, ustanovila "Odbor za vselilce", ki je imel skrb za katoliške priseljence.⁴³

Srbija kot obljubljena dežela?

Z ozirom na selitve proti vzhodu na Balkan lahko rečemo, da so se v 19. stoletju slovenski izseljenci postopoma selili v tej smeri. Bližnje hrvaške dežele so najprej privlačevale krošnjarje in sezonske delavce-gozdarje, imenovane "Hrvatariji", kasneje izobražence. Od Varaždina do Reke so živeli Slovenci v številnih krajih kot žitni in vinski trgovci, mešetarji, krčmarji, hišni posestniki, obrtniki, zdravniki, državni uradniki in učitelji. Največ jih najdemo v Zagrebu, Jaski, Varaždinu, na Reki, v Somborju in drugih krajih, če se zanesemo na Janeza Trdino in njegove ugotovitve leta 1861. Po njegovem izračunu je takrat živelo na Hrvaškem okrog 30.000 Slovencev.⁴⁴

Želja po posodobitvi komunikacij (železnice) je bila prisotna v tem času. Trgovec V. C. Zupan iz Ljubljane je leta 1864 ("Železnice nam je treba") opozoril na pomen gradnje železniških odceпов od Južne železnice: Ljubljana–Beljak–Lienz–Brixen, nato Št. Peter (Pivka)–Reka, nato Reka–Karlovec–Sisak in od Siska do Zemuna. Navaja izjavo nekega Angleža, da bo Zemun dobil pomen angleškega Liverpola. Zupan je pisal o železniških povezavah do Carigrada in Črnega morja. S tem bi se les slavonskih gozdov dobro prodajal, je podkrepil svojo idejo.⁴⁵ Članek je dopolnil Jožef Pleiweis na seji ljubljanske trgovske zbornice in poudaril pomen Dolenjske in smeri proti vzhodu. Železnica bi omogočila prevoz tako ljudi kot robe iz Banata, Ogrske in Hrvaške (koruze, pšenice, goveje živine, prašičev, kozličkov, ovc, kož itd.)⁴⁶ Skratka, interes za trgovanje z vzhodnimi deželami, vključno s Srbijo, je obstajal vsaj na nivoju želja. (Da je bila trgovina živahna, nas seznanja dr. Kovač v enem od pisem češ, da je bilo v Beogradu, Kragujevcu in po drugih srbskih mestih v trgovinah in skladiščih veliko ribniške suhe robe, trdnih železnih peči in druge posode žužemberških fužin in lepih štajerskih dil.)⁴⁷

42 Zgodnja danica, št. 52, 23. december 1869, str. 414.

43 Zgodnja danica, št. 20, 10. julij 1867, str. 163.

44 Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev*, str. 59–60; Drnovšek, *Slovenski izseljenci*, str. 107–113.

45 Novice, št. 45, 9. november 1864, str. 364–365.

46 Novice, št. 64, 16. november 1864, str. 374–375.

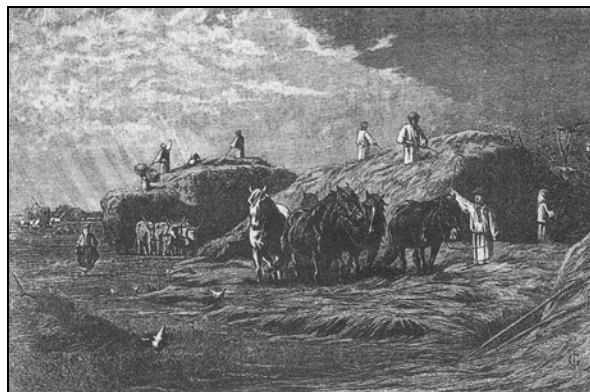
47 Novice, št. 6, 8. februar 1865, str. 44–45.

Kupčija je pritegnila v vzhodne kraje kočevarske krošnjarije, da so odhajali v slovanske dežele. Tako je dopisnik iz Kočevske poudaril pomen znanja slovenskega in slovanskih jezikov, saj se z njim sporazumevajo na poteh po Češki, Moravski, Poljski, Rusiji, Slovaški, Ogrski, Srbiji, Hrvaški, Lužnici in ne nazadnje "po Slovenskem".⁴⁸

Srbija v obravnavanem času še ni imela popolne neodvisnosti, saj jo je dobila šele s sklepom berlinskega kongresa leta 1878. S sultanovim hatišerifom je leta 1830 dobila avtonomijo. Leta 1858 so prišli na oblast Obrenovići, ki so vladali Srbiji do leta 1903. Milošev sin Mihajlo (1860–1868) je uvedel strogo centralizirano absolutistično vladavino. Dosegel je izgon Turkov iz mest in sklenil zvezo s Črno goro in pristopil k balkanski zvezi (1867).

Dopisnik J. S. je reagiral na uredniško opombo v *Novicah*.⁴⁹ Iz Štajerskega, tj. konjiškega konca, so prihajale trpke vesti o stanju kmetij, visokih davkih in dolgovi, lakoti in revščini. Da jih ne žene v svet izseljeniška mrzlica ("Auswanderungsfieber") menijo sami, ampak nuja. Da jim je domovina nad vse, vendar lakota in siromaštvo sta hujši nadlogi. Zato mislijo na izselitev v duhu rekla: sila kola lomi! Da naj jim *Novice* svetujejo "kako in kam bi se izselili, da bi za nas boljše bilo?" Da bi *Novice* povprašali dr. Kovača glede Srbije, "kje bi se živeti dalo in bi bil tudi za kupčijo pripraven". ("Na vas *Novice* zaupamo, da nam kažete resnico, in da nas ne bote zapeljale".) Odgovor uredništva *Novic* je bil previden. Da je zgodovina izseljevanja že stara, kakor tudi težnja ljudi po boljšem življenju. Da so nastopile "nadloge", ki jih pred leti ni bilo in jih morebiti čez leta tudi ne bo. Zato mnoge domačije propadajo. In uredništvo postavi vprašanje: in zakaj je tako? Da so tega krive "naravne prekucije časa", ki so sicer napredek tedanjega časa, vendar so vzele "kruh" marsikateremu. In te so: železnica, stroji v tovarnah, svobodna obrt, olajšan uvoz blaga v državo, zaporedne slabe letine in višanje davkov. Krivda pa je tudi na samih ljudeh, ki vztrajajo na "starem kopitu", v duhu "moj oče je tako delal in je izhajal, delam tedaj tudi jez tako". In tudi prepotratno življenje v obleki in pijači prispeva k temu stanju. Skratka, uredništvo ugotavlja tehnološko zaostajanje v kmetijstvu. Vendar up obstaja: država naj zmanjša število vojakov in uradništva, da se letine izboljšajo, in da sami napredujejo, tako v kmetijstvu kot obrtništvu, da si poiščejo novih dohodkov ... in le na ta način se bodo vrnilo boljši časi. (In mimogrede: zakaj ne tudi z odhodom tja, kjer so možnosti večje? op. avt.). Namesto tega svetujejo tistim, ki želijo v Ameriko, da dobro preudarijo svojo odločitev, saj Amerika ni raj za vse ("Al sreča ni vsakemu tako mila kakor je nekteremu; eden jo dobro zadene, de-

set jih joče."). Zato naj vsak razmisli, prvič, ali si res ne more pomagati doma, drugič, ali ve, kam gre, in tretjič, ali ne bi bilo bolje oditi na Ogrsko v Banat ali "knežijo srbsko"? Glede Ogrske jim lahko takoj postrežejo z informacijam, glede Srbije bodo zaprosili dr. Kovača. Izpostavijo paragraf 17. naselitelne zakona ("Colonisationsgesetz") z dne 23. decembra 1858, ki je veljal za Ogrsko, Hrvaško, Slavonijo in "srbsko vojvodino" s Tamiškim Banatom in Erdeljem. Predpostavljal je naseljevanje kmečkega življa. Posebej so v uredništvu opozorili, da s tem zakonom ni zagotovljena oskrba za tiste, ki nimajo nič drugega kot pridne delovne roke. Gospodar je moral kupiti vsaj 8 oralov zemlje in imeti vsaj 500 goldinarjev gotovine za nakup zemlje in gradnjo hiše in gospodarskih poslopij. K temu so morali prišteti še stroške potovanja. V primeru, da se jih je naselilo toliko, da si ustvarijo novo "sosesko", je bila zahteva, da se naselijo člani istega *naroda* (madžarskega, slovanskega, nemškega, romunskega) skupaj. Soseska je morala obsegati najmanj 1.000 oralov svojega zemljišča in izgradnjo hiš za 50 družin. V tem primeru bodo za šest let oproščeni zemljiškega davka in "priklad", za petnajst let hišnega davka in vseh drugih davkov od dohodka. Za petnajst let bi bili oproščeni dela "na cestah" in "pri vodah" zunaj soseske. Posamezniki so lahko kupiti osem oralov zemlje, bili oproščeni zemljiškega davka za tri leta in drugih davkov za šest let. Zato uredništvo *Novic* dvomi, da se bo kdo odločil za gornjo rešitev. Opozarja tudi na različnost zemljišč, ki so na splošno rodovitna. Težko svetujejo kam naj gredo. Da so kraji med Donavo in Tiso deloma peščeni in manj rodovitni, deloma rodovitni in malo naseljeni. Najbolj priporočajo Banat, južne podonavske kraje, bolj hribovite onstran Tise med reko Körös in Maroš proti Erdelju. Da je pred leti prišlo v te kraje okrog 80 družin iz Hannoverske v županijo Szabolcs v okolici Debrecina in niso uspeli. Drugi Nemci, ki so se priseljevali v te kraje so bili uspešnejši. Ured-

Odbajanje Štajercev in Prekmurcev na sezonska dela v ogrske ravnice (*Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, 1888).

⁴⁸ *Novice*, št. 32, 6. avgust 1862, str. 269.

⁴⁹ *Novice*, št. 24, 14. junij 1865, str. 195.

ništvo *Novic* je povezal nemško priseljevanje z bolj-šo obdelovalno zemljo kot doma in z vnašanjem nemške kulture ("Velika Nemčija") v ta del sveta in dalje do "jutrovih dežel". Glede Srbije same se je uredništvo *Novic* obvezalo, da se bodo obrnili na dr. Kovača, da jim pove za pogoje naselitve v Srbiji.⁵⁰

Kdo je dr. Ivan (Janez, Jovan) Jožefa Kovač-Podliščekov? Rojen je bil 22. marca 1827 v Gornjem Križu pri Žužemberku, umrl 14. januarja 1883 v Šabcu. Od 1. maja 1861 je živel v Srbiji. Sprva je bil zdravnik v državnem zaporu v Beogradu, 25. januarja 1864 je bil sprejet v vojaško sanitetno službo (sprejel je tudi srbsko državljanstvo) in služboval v vojaških bolnišnicah v Beogradu (1864), Kragujevcu (1865–1867) in Kraljevu. Sodeloval je v obeh vojnah proti Turkom in končal svojo kariero v Šabcu. Ukvarjal se je z novinarstvom in pisateljevanjem. In bil je dopisnik *Novic*.⁵¹ Vabil je mlade zdravnike in živinozdravnike, seznanjal rojake s srbskimi navadami in načinom življenja in odgovarjal na pisma Slovencev, ki so spraševali za pogoje naselitve v Srbiji. Pred prvo srbsko-turško vojno (1876) je deloval v Srbiji osem slovenskih zdravnikov.⁵² Celó Bleiweis je svetoval izseljevanje v Srbijo, ki je bila geografsko blizu (npr. v primerjavi z Združenimi državami) in ponujala celo boljše pogoje kot Amerika. Komur se v Srbiji ne bi "dopadlo", se je lahko vrnil domov.⁵³

Dr. Kovač je vabil v Srbijo. Glede Amerike je uporabil podobno argumentacijo kot Bleiweis: Amerika je daleč, morje je široko, potovanje drago. Da je pot negotova in upi lahko hitro "splavajo" po vodi. Kaj pa, če vam tam ne bo všeč? "Brez cvenka nazaj nikakor ne morete," še poudari. In še več: "In ako v Ameriki ostanete, Bog zna! Kaj bo iz Vas poštenih Slovencev in Vaših otrok? Slovenci gotovo ne! Vam že domá za narodnost trda poje; al v Ameriki se bo izgubila pest Slovencev kot kaplja v morju". Odsvetoval je tudi "bahajočo" Ogrsko, iz katere pride vsako leto veliko število ljudi v Srbijo. In če že morate oditi od doma, – najbolje bi bilo, da ostanete doma –, "pojdit v Srbijo".⁵⁴

Slovenec je objavil dopis iz slovenske Štajerske, ki ga je podpisal "K." V njem izraža dopisnik veliko ljubezen do domovine in zemlje. Sedaj ugotavlja, da se marsikdo ozira na tuje. Da se je raznesel glas o brezplačni zemlji v Srbiji. Da ima srbska "kneževina" oz. vlada interes po priseljevanju v Srbijo. V tej zvezi omenja akcijo ruske vlade za priseljevanje na Kavkaz. Dopisnik meni, da se je marsikdo odrekel dolgi poti v Ameriko, kjer so tudi večji potni stroški, ampak mislijo "na južne in izhodne kraje

naše velike slovanske očetovine".⁵⁵ Stari dopisnik *Slovenca* iz Radovljice je zapisal, da postaja Amerika magnet, ki izgublja svojo moč zaradi velikih potnih stroškov in ker odhajajoči ne morejo prodati zemlje po "pošteni" ceni. Avtor je proti izseljevanju. Sviri pred oddaljenostjo, visokimi stroški in stoterimi nevarnostmi na poti. Poudari pa, da je v tem času mnogo bolje kot takrat, ko je Pirc imel vlogo "agenta" (komisarja) za zemljo v Minnesoti. Avtor dopisa se zavzema za umno gospodarjenje doma in vzpostavitev olajšav za kmete (posojilnice) ... in če to ne bi pomagalo, naj se odločijo, kam je najbolje iti, "ali v Ameriko, ali bliže kam". Ob tem uredništvo *Slovenca* opozori, da nekateri svetujejo Banat in "srbsko knežijo" in da se sliši tudi o Kavkazu, od koder so se umaknili "mohamedanski" Čerkezi.⁵⁶

V *Novicah* je bil objavljen dopis iz Štajerske kot odgovor na obširni komentar uredništva v trideseti številki glasila.⁵⁷ V prispevku je omenjen dopisnik s kraticama J. S. Priznava zaostajanje kmetijstva. Verjame, da se bodo nadloge in vzroki za izseljevanje nadaljevali. Strinja se, da so ljudje premalo izobraženi, trdi, da država zapostavlja določene dežele, premalo spodbuja k modernizaciji kmetijstva, ne omili davkov in da dolgovi rastejo. Glede omembe delovnih rok brez premoženja sami mislijo, da bi prodali živino, orodje in drugo imovino, kmetije bi pustili dolžnikom ... in odšli s poštenimi rokami s trebuhom za kruhom. Da bi jim vlada dala nekaj zemljišča, ki bi ga plačevali "po letih". Glede Ogrske so načrti splavali po vodi. (Zakaj, ne povedo.) Zato čakajo na podatke dr. Kovača. Ponovno se je oglašil J. S. iz konjiškega okraja, kjer jih je oklestila toča. V uredniškem odgovoru so ponovno omenili, da so pisali dr. Kovaču v Kragujevac.⁵⁸

Dr. Kovač je dajal Srbiji prednost pred Ogrsko, izseljevanje v Ameriko pa sploh odsvetoval. Kdor ni mogel sam kupiti zemljo, živino in poljedelske pripomočke, mu je bila obljubljena srbska državna pomoč: pridobitev treh oralov obdelovalne zemlje in treh oralov neobdelane zemlje, pašnikov in gozdov in še hišo, zgrajeno na državne stroške, potrebno živino, živež in poljedelsko orodje. Teh stvari naseljenci niso smeli prodati in se nanje zadolžiti. Po petnajstih letih bi vse postala njihova last. Za pet let so bili osvobojeni vseh državljskih dolžnosti, vojaške službe v stalni službi za 10 let, v narodni vojski pa za 5 let, razen če bi bila Srbija v težavah. Privlačna naj bi bila možnost naselitve velikega števila ljudi v obliki postavitve vasi. Srbija je blizu, meni dr. Kovač, vožnja po Savi pa je cenena. Za nastanitev je priporočal desni breg Save od Drine do Beograda (Mačvo) in dolino Morave.⁵⁹ Srbski za-

50 *Novice*, št. 30, 26. julij 1865, str. 237–238.

51 *Nedok*, Prvi slovenski zdravniki, str. 197–198.

52 *Nedok*, Prvi slovenski zdravniki, str. 197.

53 Janša-Zorn, Agitacija, str. 185.

54 *Novice*, št. 35, 30. avgust 1865, str. 281–282.

55 *Slovenec*, št. 59, 5. avgust 1865, str. 235.

56 *Slovenec*, št. 60, 9. avgust 1865, str. 239.

57 *Novice*, št. 33, 16. avgust 1865, str. 262–263.

58 *Novice*, št. 36, 6. september 1865, str. 292.

59 Janša-Zorn, Agitacija, str. 186.

kon, z dne 10. februarja 1865, o "tujcih" oz. "strančih" oz. t. i. "zemljodelcih" je v prvem paragrafu zahteval sprejetje srbskega "podanjstva". Država je imela pravico poslati naseljence tja, kjer se je lahko dobila zemlja. Glede pomoči družinam je bila ta odvisna od denarja v državni blagajni. Po naselitvi so morali sprejeti srbsko državljanstvo.⁶⁰

Glede Banata dopisnik z Gorenjske sprašuje, ali bi bili naseljenci zadovoljni brez tekoče vode, ali vedo, da tam ni lesa za gradnjo in kurjavo? In glede Srbije: Srbi so pravoslavci in katoliških cerkev tam ni. Kaj pa Kavkaz? Rusiji so bolj "po volji" Slovani, zlasti Bolgari in Bošnjaki. Kavkaz po odhodu Čerkezov nudi veliko zemlje. Ustanovile bi se lahko cele občine, kar bi bilo smotno tudi za Slovence. Tu bi lahko imeli svoje šole in cerkve in mirovnega posrednika (Friedensrichter), ki bi reševal manjše spore.⁶¹

In kakšni so bili praktični napotki morebitnim izseljencem? Če analiziramo pismo dr. Kovača z dne 25. decembra 1865, lahko ugotovimo njegovo veliko navdušenje nad Srbijo in hkrati globoko ljubezen do domovine. Iz njega se kaže, da je dobival od Slovencev veliko pisem z vprašanji o naselitvi. Ker jim ni mogel odgovarjati posamično, se je oglašal s pismi vsem preko *Novic*. Pisal je, da kdor ima denar, lahko kupi vse, kar je naprodaj. Zlasti veliko je bilo na prodaj turških hiš in posestev v Beogradu, Užicah in Sokolu, ki so tudi poceni. Srbija potrebuje mlinarje, usnarje, klobučarje in žagarje, ostalih rokodelcev je bilo dovolj. Srbija pričakuje zlasti kmete. Hvali podnebje, rodovitno zemljo. Ne potrebujejo pa uradnikov, advokatov, saj so srbske šole polne učee se mladeži, "da Srbija kmali ne bo vedela kam s tacimi ljudmi, ako se čez Drino, Timok in Kosovo polje ne razširi".⁶² *Slovenec* je v začetku leta 1866 povzel informacije o dr. Kovaču iz *Novic*. Na kratko: priporočajo Srbijo in manj Ameriko.⁶³

Ironičen je bil bralec *Novic*, ki je spraševal, koliko klobukov se proda v Srbiji in če je kupčija z usnjem obširna, in zakaj je toliko zemlje na prodaj v Srbiji? In pristavil, da je zemlje tudi doma dosti na prodaj, vendar ne bi svetoval nikomur, da se na njej naseli.⁶⁴ Dr. Kovač mu je odgovoril, in potrdil, da gredo klobuki v Srbiji dobro v promet in zemlje je tudi dovolj, kljub nizkim davkom. Zelo podrobno opisuje način oblačenja v Srbiji. Ponovi tudi, da usnarjev ni in da je dovolj zemlje za naselitev.⁶⁵ V naslednjem pismu Kovač opisuje predvsem Srbijo.⁶⁶ Dotaknil se je tudi delovne sile, ki ima svojo ceno v Srbiji, saj dekla ali hlapec dobita od 8 do 15

goldinarjev na mesec (in še težko ju je dobiti), dni narji od 2 do 3 (ter hrano ter stanovanje) in tudi rokodelci so dragi.⁶⁷

Ker so se vprašanja ponavljala je dr. Kovač večkrat ponovil svoje informacije. Srbija ne rabi uradnikov. "Zato bi mi prav žal bilo, da bi kak Slovenec na ta način v Srbijo pridiral ... Jaz mislim, da je mnogo pametneje na jugoslovanske še zelo prazne in rodovitne dežele obračati in ondi naseljevati se", zapiše dr. Kovač. Odsvetuje tudi naseljevanje in odhajanje v daljno Ameriko in druge prekomorske dežele. Ponavljajoč misli dr. Bleiweisa meni, da dokler je v Združenih državah misijonar Pirc ("on je desna roka in varh Kranjskim naselnikom v severni Ameriki") bo še šlo, kaj pa se bo zgodilo, ko njega več ne bo? Tudi odhajanje na Kavkaz odsvetuje in daje prednost Srbiji. ("Ako idete v Kavkaz, srečno vam pot, in pozdravite tam vse Ruse. Pridite v Srbijo, dobro došli!"⁶⁸) Kovač je v nadaljnjih prispevkih neumorno pošiljal *Novicam* navdušujoče potpisne črtice iz Srbije.

Zadnjikrat so *Novice* pisale o izseljevanju v Srbijo 13. junija 1866. Čez noč se je debata o tej temi zaustavila. Olga Janša meni, da verjetno ni prišlo do večjega obsega naseljevanja v Srbijo. Verjame pa, da se je marsikdo ravno zaradi te agitacije namesto v Ameriko podal v Srbijo.⁶⁹

"Kavkaz je tedaj edina zemlja v Evropi, ki ima toliko praznih prostorov"⁷⁰

Uredništvo *Novic* je avgusta 1865 omenilo, da so dobili brošuro naselitvenega agenta Ferdinanda von Brandta, ki je propagiral Rusijo kot cilj izselitve.⁷¹ Knjižica prinaša glavne zakone glede tujcev, vključno z možnostjo njihove naselitve. *Novice* izpostavijo, da je tudi v tem primeru nemogoče iti na pot s praznimi rokami. Da gredo tja lahko samo ljudje, ki imajo nekaj premoženja. V južnem Kavkazu so priseljenci, ki so kupili posestva in so bili za deset let oproščeni mestnega in zemljiškega davka. Omejitev je bila v tem, da je lahko le deset oseb naenkrat kupilo zemljo. Zato *Novice* poudarijo, da sta potrebna tako kapital kot um. In sklenejo z upanjem, da bodo z božjo pomočjo in pomočjo vlade le prišli boljši časi in sklenejo debato z mislijo: "ostanimo doma!" Ali so to Bleiweisove misli? Sam je v svojih novinarskih odgovorih mnogokrat uporabljal besede: Up(ajmo) ... v Boga in državo.⁷²

⁶⁷ *Novice*, št. 23, 6. junij 1866, str. 184–185.

⁶⁸ *Novice*, št. 24, 13. junij 1866, str. 193–194.

⁶⁹ Janša-Zorn, *Agitacija*, str. 187.

⁷⁰ *Novice*, št. 48, 29. november 1865, str. 390.

⁷¹ V nemškem jeziku pisana brošura, izdana v St. Petersburgu v Rusiji: Botschaft für Alle, welche auswandern wollen. Mittheilungen über Ansiedelung in Russland durch Kauf und Pachtung.

⁷² *Novice*, št. 33, 16. avgust 1865, str. 262–263.

⁶⁰ *Novice*, št. 34, 23. avgusta 1865, str. 273–274.

⁶¹ *Novice*, št. 48, 29. november 1865, str. 390.

⁶² *Novice*, št. 1, 3. januar 1866.

⁶³ *Slovenec*, št. 8, 27. januar 1866, str. 32.

⁶⁴ *Novice*, št. 10, 7. marec 1866, str. 83.

⁶⁵ *Novice*, št. 21, 23. maj 1866, str. 169–170.

⁶⁶ *Novice*, št. 22, 30. maj 1866, str. 175–176.

Za gozdne delavce je bila zanimiva Romunija. V Oglasniku *Novic* št. 36 (6. 9. 1865) je izšla ponudba za "šest kranjskih drvarjev", pridnih, krepkih delavcev, trdnih in zdravih in neoženjenih. Potrebuje jih je "avstrijsko-slovanski gospodar" v Valahiji (Romunija). Pripravljali bi les za klade, pohištvo in za kurjavo. Zasluzek je bil dnevni ali na akord. Potnino, večji del z železnico, bi jim povrnili. Vsak drvar se je moral pogodbeno zavezati za obdobje petih let. Vodil bi jih koroški gozdni inženir. Več informacij je vsak dobil osebno ali pisno pri gozdnem in gospodarskem uradniku Francu Šolmajerju, Ljubljana, hišna številka 69 (Poljansko predmestje).⁷³ V začetku decembra 1865 so objavili ponudbo Janeza Klause, gozdnega inženirja, za 40 pridnih in krepkih drvarjev in flosarjev. Datirana je bila novembra, Valahija, Râmnic, Vâlcea. Interesenti naj bi se javili pri Francu Šolmajerju, Ljubljana, hišna številka 206, ki je bil tudi pooblaščen za te posle.⁷⁴

Z Dunaja je pisal Viktor Raunihar, izseljenski agent, ki je v *Novicah* in drugih časopisih večkrat bral, da "se mnogi Slovenci nameravajo preseliti v Ameriko". To ga je spodbudilo k lastni ponudbi uslug. Bil je zastopnik za Ameriko, Rusijo, Kanado in Brazilijo. Izgleda, da je posredoval odhajajoče na "Allgemeines Bureau für Auswanderer von Donati et Comp." v Hamburgu. Plovba v Ameriko je odraslega nad 45. let stala 56 pruskih tolarjev, od 10. do 45. let 30 tolarjev in od prvega do 10. leta starosti 15 pruskih tolarjev. S tem je bila plačana okrog tridesetdnevna vožnja in prehrana ter ostala oskrba. Po mnenju agenta je bilo zlasti v južni Rusiji ob Črnem morju ugoden najem in nakup zemljišča. Nemci so prihajali že nekaj časa. Tudi slovenski rojaki kmečkega stanu bi se po njegovem mnenju lahko kmalu udomačili in jim ne bi bilo žal, da so v novem domu, "ker so v Rusii soseskine naredbe po slovanski šegi in celó enake našim poprejšnjim županijam, davki pa so čisto majheni." Raunihar ponuja svojo pomoč pri pogodbenih storitvah, hkrati pa je pripravljen odgovarjati na pisna vprašanja.⁷⁵ Izseljenski agent je izpostavil Ameriko in Rusijo, ki sta bili dve najbolj aktualni destinaciji pri Slovencih. Izseljevanje slovenskih izseljencev v Južno Ameriko in Kanado je bilo kasnejše.

Decembra 1865 so *Novice* zaporedoma objavile prispevek ("Beseda o preseljevanji v ptuje dežele") več informacij o Kavkazu, ki so prihajale izpod peresa anonimnega pisca z Gorenjske. V pismu priporoča izselitve v severni del Kavkaza, tj. v Stavropol in polabsko dolino, poleg rek Kuban in Laba. Pot z ladjo od Trsta in Reke do Odese naj bi bila poceni. To je veljalo tudi za vrnitev.⁷⁶ V naslednjem

pismu omenja, da bi Gorenjci in Dolenjci lahko kupčevali "z našimi pridelki". Že samo iz tega razloga bi avtor priporočal izseljevanje na Kavkaz. Potrebno pa bi bilo, da se naselijo v večjem številu, kar večkrat ponovi. Da imajo Srbi dobre gospodarske in izobraževalne stike z Rusijo. Meni, da so Slovenci dobri obrtniki, ki bi jih rabili na Kavkazu. Tako Rus kot Slovenec se tudi jezikovno dobro razumeta, izmed vseh Slovanov najlažje. In zaključita ta del pisma: "Velik razloček je tedaj med Rusijo in Ameriko za naše rojake,"⁷⁷ češ, boljša je Rusija. Dolgo poročilo zaključuje, da se na vrat na nos ni treba izseljevati v Srbijo ali Rusijo. V Ljubljani naj se ustanovi društvo, ki bi organiziralo izseljevanje na Kavkaz. Trije "pošteni in previdni možje" naj se z dovoljenjem ruske vlade odpravijo naprej, da si ogledajo zemljišča, ki bi jim jih vlada podelila. Vse to zato, da bi se izognili neprijetnostim. In zaključita: "Mnogo bi se dalo o tej stvari še povedati, pa mislimo, naj bode za zdaj zadosti; saj nismo s tem družega hotli doseči, kakor razjasniti stvar, ki se nam zdi važna za naše uboge rojake in za našo domovino sploh."⁷⁸

Zgodnja danica je konec januarja 1866 objavila dopis z Gorenjske, ki svari Slovence pred izseljevanjem kamorkoli, zlasti na "Kavkaz pod Rusa". Dopisnik se boji izgube (katoliške) vere. Od Danice pa pričakuje, da bi večkrat objavljala informacije glede preseljevanja. Da slovenski in nemški časopisi veliko pišejo o tem. Da se ljudem obeta "srebrne hribe in zlate doline", kar prispeva, da so ljudje na lastnih domačijah še bolj nezadovoljni. Zato zaključita, da je za pridne in delovne ljudi dovolj dela na Kranjskem.⁷⁹

Na gornji dopis se je v *Zgodnji danici* iz Dolenjske ("Misel dolenskega Slovence o preseljevanji rojakov v ptuje dežele") oglasil Kovačič.⁸⁰ Pisec primerja Herkula na razpotju s stanjem pri Slovencih, ki jih tarejo slabi časi ali so se naveličali svoje "drage domovine". Po Ksenofontu in Heziodu gre za odločanje med Krepostjo in Pregreho. Nekaterim svetujejo naj gredo proti zahodu, drugim proti vzhodu, kjer se na obeh straneh "cedi mleko in med, in kjer se sedi pri egiptovskih loncih polnih mesa". "Kam se je torej obrniti?", se sprašuje pisec. Reagirala je na dopisovanje dopisnika z Gorenjske v *Novicah*. Zbudila ga je misel, da je izseljevanje v daljno Ameriko nekaj takega, kot da bi se odhajajoči odpovedali za večne čase svoji domovini, narodnosti, jeziku in vsemu kar je pravemu Slovincu dragoceno na tem svetu. Poleg tega pa še misel, da prejšnja domovina ne bo imela nobene koristi od njih. Kovačič daje dopisniku le delno prav. Očita mu, da bi kot katoličan moral opozoriti, da bi lahko usoda poslala

⁷³ *Novice*, št. 36, 6. september 1865, Oglasnik št. 33.

⁷⁴ *Novice*, št. 49, 6. december 1865, Oglasnik št. 46.

⁷⁵ *Novice*, št. 44, 1. november 1865, str. 358–359.

⁷⁶ *Novice*, št. 50, 13. december 1865, str. 405–406.

⁷⁷ *Novice*, št. 51, 20. december 1865, str. 414–415.

⁷⁸ *Novice*, 27. decembra 1865, št. 52.

⁷⁹ *Zgodnja danica*, št. 3, 20. januar 1866, str. 21.

⁸⁰ *Zgodnja danica*, št. 6, 20. februar 1866, str. 42–44.

"uboge Slovence v Ameriki" v kraje, kjer na daleč ne bi bilo soseda kristjana, kjer jih ne bi vabil zvon k nedeljski maši, kjer ne bi mogel sprejemati svetih zakramentov ... in ne bi videl katoliškega duhovnika več let ali celo nikoli, otroci pa ne bi imeli prave vzgoje in bi zdvijali. Skratka, Kovačiča je zbodla neomemba vere. Pridružuje se dopisniku glede odsvetovanja naselitve v Banatu in na Ogrskem. Tudi glede Srbije se strinja z dopisnikom, da ni primerna za naselitev Slovencev, ker so Srbi pravoslavne vere in nimajo katoliških cerkev. To Kovačič smatra za čisto resnico, čeprav še zapiše: "Ne vemo pa, kaj g. dr. Janez Podliščekov k temu-le poreče?" Kovačič odsvetuje tudi "pozemeljski raj", tj. Kavkaz. Izdvoji iz sicer ugodne podobe Kavkaza gorenjskega dopisnika dejstvo, da tam za kmetijstvo ni pripravnih ravnin. Tamkajšnji kraji so bolj pripravi za vrtnarstvo, vinarstvo in svilarstvo. Okrca tudi Ribničane, ki so se "zatelebali" v kavkaške gozdove. Daje pa dopisniku prav glede trgovine. Glede vere se Slovenec kot sv. Pafnucij drži pravila: "Kristjan mi je imé in katoličan priimek". Da so Kozaki in Bolgari "staroverski razkolniki" in ne katoličani, "in med take v Srbijo se podati, zgorej g. dopisnik Slovincem odsvetuje!" Tu Kovačič razmišlja, kaj če se na Kavkazu naseli veliko Slovencev, ki si ustanovijo velike občine po ruskih zakonih, z lastno samoupravo in "bi si Slovenci v novi domovini lahko omislili svoje šole in cerkve"? Toda hkrati ga zajame dvom: kdo bo pa porok, da bosta šola in cerkev delovali po "kristjanski – katoliški veri"? "Rusovske postave? – Pojdite ž njimi rakom žvižgat!" Skratka, ruska zgodovina kaže, meni Kovačič, da ni bila nikoli naklonjena katoliški veri, šole pa ne slovenskemu jeziku. To velja tudi za čas Aleksandra II. In zaključ: čeprav dolenski kmet kmetuje po nerodovitnih hribovih za košček črnega kruha in nekaj kapljic kislega vina, čeprav strada, vseeno ve, da za slabimi leti prihajajo dobra. In kar je po njem najvažnejše, ostaja zvest katoliški veri. Zato Kovačič vsem dopisnikom priporoča, da pazljivo pišejo o izseljevanju v tuje kraje, saj človek nima samo telesa, ampak tudi dušo. Da je treba skrbeti za oboje, najbolj pa za dušo.

V Rusijo so odhajali slovenski izseljenci, ki so bili izobraženci, nazadovoljni z razmerami v Avstriji, v Rusiji pa so videli deželo, ki je poklicana, da reši Slovence izpod tujega jarma.⁸¹ Prvi so prihajali konec šestdesetih let 19. stoletja. Rusija ni imela dovolj učiteljev klasičnih jezikov, zato so leta 1866 ustanovili Slovanski učiteljski inštitut v Peterburgu. Tako je Einspeilerjev *Slovenec* v Celovcu, 10. januarja 1866, poročal o pismu češkega učitelja iz Moskve, ki je pozival učitelje, naj pridejo v Rusijo. Od leta 1869 do 1880 je na Slovanskem učiteljskem inštitutu študiralo 14 Slovencev.⁸²

Zaključek

Nedvomno je razslojevanje slovenskega podeželja in naraščanje malih kmetov, kajzarjev, dninarjev, viničarjev in drugih kmečkih delavcev vzpostavljalo bazen delovne sile, ki si je morala pridobiti zaposlitev, da so se preživeli. Zato razumemo odhajanje na tuje. Revnejši so pogledovali proti Hrvaški, Banatu, Srbiji in ne nazadnje proti južnemu Kavkazu, pogojno "bogatejši" proti Združenim državam Amerike. Kot ugotavlja P. Vodopivec so bili meksikajnarji eden od znakov rastoče kmečke stiske.⁸³ Bolj iz gozdarskih okolij Notranske in Dolenjske so že pred šestdesetimi leti odhajali od Hrvaške proti vzhodu kot "Hrvatariji", in predvsem kot gozdni delavci. Industrijsko razvitejši rudarski in tovarniški kraji so privabljali v nemške dele Avstrije zlasti Štajerce in deloma Kranjce (v šestdesetih letih prejšnjega stoletja), v nemške dežele šele kasneje, po nastanku nemške države.

"Velik razloček je tedaj med Rusijo in Ameriko za naše rojake", so zapisali v *Novicah* decembra 1865.⁸⁴ Podobno ugotovitev lahko postavimo tudi za primerjavo Združenih držav s Srbijo in Rusijo ter drugimi priseljenski deželami, ki so jih priporočali ali odsvetovali Slovincem v tem času. Navdušujoči prispevki dr. Kovača s sklicevanjem na slovansko poreklo niso razvneli Slovence v taki meri, kot so slovenske izobražence-zdravnike, ki so se odločili za Srbijo in ji pri tem pomagali v boju za popolno samostojnost.⁸⁵ Čeprav je bila Srbija relativno blizu se slovenski kmetje, kot nas informirajo takratni časopisni viri, niso odzvali s konkretnimi odhodi. Zakaj? Težko je reči. Bolj katoliške razmišljajoče in pisoče je motila pravoslavna vera, kakor tudi v primeru Kavkaza. Vladovala je tudi nekaka negotovost in nejasnost. Konec koncev je bila Srbija stalno v napeti vojaški situaciji, kar se je kmalu izkazalo v obeh vojnah s Turki nekaj letih kasneje. Moteče so bile še informacije drugače mislečih, ki so opozarjali, da vse ni tako lepo kot se kaže v dopisih dr. Kovača v *Novicah*. Odločitev, da bi doma vse prodali ali bili odvisni od srbske vlade glede pridobitve zemlje v Srbiji, ni bila lahka za slovenskega kmeta.

Združene države so imele prednost v tem, da so od Barage dalje prihajali slovenski misijonarji, ki niso samo pokristjanjevali staroselce, ampak so bili bolj ali manj na razpolago evropskim katoliškim priseljencem, zlasti nemškim, in ne nazadnje posameznikom in večjim skupinam Slovincem, ki so prihajale od konca šestdesetih let, predvsem v Minnesoto. (Zanimivo je, da so bile Združene države večinsko protestantske, katoliška vere je bila v ozadju.

81 Čurkina, Rusko-slovenski kulturni stiki, str. 175.

82 Čurkina, Rusko-slovenski kulturni stiki, str. 176–177.

83 Vodopivec, Od Pohlinoe slovnice, str. 97.

84 Novice, št. 51, 20. december 1865, str. 415.

85 Nedok, Prvi slovenski zdravniki, str. 196–202.

Pirc je računal na Minnesoto kot državo, kjer bi bila katoliška vera v večini.) Misijonar Pirc je imel pri tem odločilno simbolno vlogo, saj je predstavljal neko garancijo, da se prišlekom ne bo zgodili kaj hudega. To mu ni vedno uspelo (vsaj eno skupino slovenskih priseljencev so mu "speljali" na druga območja v Minnesoti), vendar so misijonarska pisma, ki so jih objavljali v takratnem slovenskem in nemškem časopisju v domovini, posredno vabila (razen v primerih direktnega odsvetovanja) v Ameriko. Zlasti po državljanski vojni so slovenska glasila objavljala vedno več novic iz Amerike. Kljub temu, da so bile mnoge slabe, niso mogle zaustaviti izseljevanja Slovencev, ki je doseglo svoj vrhunec v času množičnega izseljevanja v Združene države v zadnjih desetletjih pred izbruhom prve svetovne vojne.

V valu, ki ga obravnavamo v tem prispevku, so odhajale kmečke družine. Nekateri so prodali svoj grunt, drugi ga oddali v najem, tretji so imeli toliko denarja, da so lahko odpotovali in si vzpostavili osnovne pogoje za življenje. Andrej Resman, po domače Rojec, kmet z "Otoka" na Gorenjskem, se je

Slovenski lovec v Minnesoti (J. Zavernik, Ameriški Slovenci, 1925).

naselil pri Sv. Jožefu v Minnesoti. Kupil je za 3.400 goldinarjev 160 oralov zemlje, od katere je bilo nad 60 oralov že zorane in posejane, hišo, dva konja, devet krav, prašiče in potrebno "hišno orodje".⁸⁶ Iz istih krajev je bil Tom(až?) Prah iz Zaleč, ki je kupil 160 oralov njiv, 60 že zoranih, ostalo so bili pašniki in gozdovi, hišo, 18 glav goveje živine, trop svinj – vse za 600 zlatih dolarjev.⁸⁷ Nedvomno gre za zgodbi o dobrem začetku.

Če se ustavimo pri stroških poti. Res so bili sprva visoki, zlasti v času redkega železniškega omrežja na obeh straneh Atlantika in dolge plovbe zaradi jadrnic, ki so bile še odvisne od morskih tokov in vetrov. Vendar z naraščanjem izseljevanja iz Evrope in postopnim prevladovanjem parnikov, se je cena vožnje zniževala. Jeseni 1864 si je Pirc zapisal nekaj cen prevoza od Ljubljane do Minnesote. V tretjem razredu je bila cena potovanja 200 goldinarjev, kar je vključevalo prehrano na parniku. Otroci do 12. leta so plačevali polovično, dojenčki v maternem naročju so potovali brezplačno.⁸⁸ Oblečila v Ameriki so bila draga. Tako je misijonar Janez Čebulj je ob koncu ameriške državljanske vojne plačal za ene hlače "srednje robe" kar 20 goldinarjev avstrijskega denarja. Drugače rečeno, za ceno desetih hlač je odrasel izseljenec prišel iz Ljubljane v Minnesoto.⁸⁹ Trobec še piše, da odrasla oseba rabi okoli 300 goldinarjev v avstrijskem denarju (papirju) ali nekoliko čez 200 goldinarjev v zlatu za pot v Ameriko.⁹⁰ Na potovanju je obiskal trgovca Antona Žagarja v Čikagu, ki mu je dal "telečnjak" oziroma

Vlak je olajšal pot v ameriških prostranstvih. Kjer je šla železnica, tam so nastajala naselja priseljencev (J. Zavernik, Ameriški Slovenci, 1925).

⁸⁶ Zgodnja danica, št. 35, 10. december 1866, str. 278.

⁸⁷ Zgodnja danica, št. 3, 20. januar 1865, str. 22.

⁸⁸ Drnovšek, Franc Pirc, str. 71.

⁸⁹ Zgodnja danica, št. 1, 1. januar 1865, str. 6-7.

⁹⁰ Zgodnja danica, št. 10, 1. april 1865, str. 79-80.

kovček v vrednosti 8 goldinarjev.⁹¹ Ko je bil v kraju Wabashaw v Minnesoti omenja, da pošilja pisma domačim. Da potujejo kar mesec dni, vendar za telegraf nima denarja, ker vsaka beseda na telegramu stane 5 "terdnjakov" ali 10 goldinarjev.⁹² Misijonar Janez Tomaževič omenja vsoto 220 goldinarjev kot najnižjo ceno za pot do Minnesote.⁹³ Potrebna bi bila analiza stroškov poti, saj so bile smeri različne, prevozna sredstva tudi in že takrat se računali, da je vožnja s parnikov hitrejša in udobnejša, in ne nazadnje cenejša zaradi hitrosti plovbe.

V pionirskih časih je bilo izseljevanje iz slovenskega prostora tesno vezano na poti nemških izseljencev, kar velja tudi za priseljevanje v Združene države. Predvidevam, da so mnogi slovenski izseljenci znali vsaj osnove nemščine, npr. moški, ki so služili v vojski, krošnjariji, ki so prodajali svoje blago predvsem po nemških deželah Evrope. To so potrebovali tudi v Združenih državah ravno zaradi sočasnega odhajanja iz nemškega katoliškega prostora. Angleščine so se počasi privajali.

Skratka, Združene države so bile tisti magnet, ki je zajel tudi Slovence. Sprva krošnjarije (Dolenjska), nato od konca šestdesetih let Gorenjce. Oba tokova sta bila ločena po času in prostoru. Krošnjarijem sledimo v večjem obsegu od sredine 19. stoletja, kmečkemu priseljevanju od omenjenega konca šestdesetih let dalje. Srbija in Rusija nista ne tedaj in ne kasneje (v času množičnega izseljevanja) privlačili Slovence, morebiti le trgovce in sezonske delavce, npr. gozdarje in prevoznike s konji, npr. v času gradnje železnic v Bosni. Z individualnega vidika so bile možne različne strani izseljevanja. Zlasti svet izobražencev je poznal svoje tokove, vezane na univerze in nato intelektualne poklice. In ne nazadnje, slovenski misijonarji v obravnavanem obdobju šestdesetih let 19. stoletja so bili izobraženi, bodisi v domovini ali v Združenih državah Amerike.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Novice, 1861–1867.
Zgodnja danica, 1865–1870.
Slovenec, 1865–1867.

LITERATURA

Arnez, A. John: *Slovenian letters by missionaries in America, 1851–1874*. New York – Washington : Studia slovenica, 1984.

Brinkman, Salzl Marilyn, Morgan, Towner William: *Light From the Hearth. Central Minnesota Pioneers & Early Architecture*. Saint Cloud, Minnesota : North Star Press, 1987.

Čurkina, Iskra: *Rusko-slovenski kulturni stiki. Od konca 18. stoletja do leta 1914*. Ljubljana : Slovenska matica, 1995.

Furlan, P. William: *In Charity Unfeigned. The Life of Father Francis Xavier Pierz*. St. Cloud : Diocese of St. Cloud, 1952.

Drnovšek, Marjan: *Franc Pirc (1788–1880). Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki*. Naklo : Občina Naklo, 2003.

Drnovšek, Marjan: Pismo Apolonije Noč od sv. Jožefa / St. Joseph, Minnesota (1855). *Dve domovini / Two Homelands* 18, 2003, str. 63–81.

Drnovšek, Marjan: *Usodna privlačnost Amerike. Preučevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Nova revija, 1998 (Zbirka Korenine).

Drnovšek, Marjan: Slovenski izseljenci na Hrvaškem do 1914. *Slovenci v Hrvaški* (ur. Vera Kržišnik-Bukić). Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995, str. 107–113.

Drnovšek, Marjan: *Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1880–1924*. Ljubljana : Založba Mladika, 1991.

Granda, Stane: Davki, davki, davki. Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883. Ljubljana : Založba Nova revija, 2003.

Janša, Olga: Agitacija "Novic" za preseljevanje Slovencev v Srbijo v letih 1865 in 1866. *Kronika*, 10, 1962, št. 3, str. 185–187.

Kodrič, Majda: Franc Pirc in nastanek prvih slovenskih naselbin v Združenih državah Amerike. *Dve domovini / Two Homelands*, 18, 2003, str. 53–62.

Nedok, S. Aleksander: Prvi slovenski zdravniki in njihovi potomci v sanitetni službi srbske vojske od 1864 do 1918. *Zdravstveni vestnik*, šte. 75 (2006), str. 193–208.

Ovsenar, Tita: Meksikajnarji. *Kronika*, 42, 1993, št. 2, str. 14–17.

Reisp, Branko: Meksikajnar. *Enciklopedija Slovenije*, 7. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1993.

Studen, Andrej: "Mi smo fajn ljudje, meksikajnarji, hoč' mo se vojsk'vat tam v Meksiki". *Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana : Založba Nova revija, 2003.

Vodopivec, Peter: *Od Pohlínove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2006.

⁹¹ *Zgodnja danica*, št. 30, 20. oktober 1865, str. 242–243.

⁹² *Zgodnja danica*, št. 8, 10. marec 1867, str. 64–65.

⁹³ *Zgodnja danica*, št. 20, 10. julij 1856, str. 159.

ZUSAMMENFASSUNG

Warum übte Amerika eine größere Anziehungskraft auf slowenische Emigranten aus als Serbien und Russland?

Die sechziger Jahre des 19. Jahrhunderts waren die Krisenjahre der slowenischen Bauernschaft. Die soziale Umschichtung im ländlichen Gebiet zog eine Lastensteigerung bei der bäuerlichen Bevölkerung nach sich. Steuern, Abgaben, Verschuldung, Missernten, Untergang des Hüttenwesens, Rückgang des Bauernhandels und -gewerbes bedeuteten für manch ein Anwesen den Untergang. Die damalige Presse veröffentlichte Briefe von verzweifelten Bauern aus Steiermark (Štajerska), Oberkrain (Gorenjska), Unterkrain (Dolenjska) und aus dem Wippach-(Vipava-)Tal. In dieser Zeit, vor allem nach dem beendeten amerikanischen Bürgerkrieg (1865), nahm das Interesse an einer Auswanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika zu. Einzelnen oder in Gruppen wanderten vor allem Bewohner von Oberkrain (Gorenjska) aus. Eine bedeutende Rolle spielte dabei der Missionar Franc Pirc, der auswanderungswillige Bauern nach Minnesota einlud, wo sie Land von der dortigen Regierung erkaufen oder anderweitig erwerben konnten (Homestead Act, 1862). *Novice*, *Zgodnja danica* und der Klagenfurter *Slovenec* veröffentlichten Briefe von Missionaren und slowenischen Zuwanderern, die alle voller Begeisterung über Amerika berichteten, obwohl sie auch auf Schwierigkeiten in der Neuen Welt hinwiesen.

In Krain (Kranjska) wurde eine Polemik entfacht, an der die Redaktion der *Slovenske novice* und Dr. Janez Bleiweis selbst teilnahmen. Letzterer trat gegen die Auswanderung in die Vereinigten Staaten auf. Er hob die lange Reise hervor und die Unwissenheit der Bauern, die ihre Heimat verließen. In späteren Briefen, etwa jenem von Pirc' Schwester Apolonija Noč, oder jenem des Bauern Andrej Resman u.a.m. zeigte sich Amerika in einem positiven Licht. Die Erfolge der Hausierer aus Unterkrain (Dolenjska) hatten ältere Wurzeln, waren sie doch in den sechziger Jahren bereits Großhändler, etwa in Chicago. Erwähnt sei nur Anton Žagar.

Als Alternative zur Auswanderung in die Vereinigten Staaten wurde die Idee einer Auswanderung in ungarische Länder, vor allem in das Banat, nach Serbien und auf den Kaukasus verbreitet. In

Serbien war der Militärarzt Janez Kovač-Podliščekov im Jahr 1865 darum bemüht, slowenische Bauern, Gewerbetreibende und Handwerker für eine Auswanderung in dieses slawische Land zu gewinnen. Dabei war er nicht so erfolgreich wie der Missionar Pirc in Amerika. Serbien war im Entstehen begriffen und Kriege kündigten sich an. Trotz des Siedlungsgesetzes von 1865 stieß diese Auswanderungsidee unter den Slowenen auf keinen Widerhall und auch die Aufrufe von Dr. Kovač verstummten im Juni 1866. Der Kaukasus schien ebenso zum Ansiedeln geeignet zu sein, weil die muslimischen Tscherkessen den südlichen Landesteil verlassen hatten. Wegen des orthodoxen Glaubens in den erwähnten Ländern wurden auch kritische Stimmen laut, weil man den Verlust des katholischen Glaubens bei den Auswanderern befürchtete.

Die Anziehungskraft der Vereinigten Staaten war sehr groß. Viele blickten erwartungsvoll nach Westen jenseits des Atlantischen Ozeans, weil sie überzeugt waren, dass die slowenische Landwirtschaft nicht imstande sei, ihre Rückständigkeit zu überwinden und sich zu modernisieren. Einige wenige Fortschritte gab es trotzdem, in viel größerem Maße blieb man aber der Vergangenheit verhaftet im Sinne, mein Vater hat so gearbeitet und ich selbst werde seinem Beispiel folgen. Andere wiederum verwiesen darauf, dass es nicht nötig sei, nach Amerika auszuwandern, sondern auf seinem Anwesen mit Vernunft ans Werk zu gehen. Viele wiesen darauf hin, dass das Eisenbahnnetz in Richtung Osten ausgebaut werden müsse, bis zum Schwarzen Meer und Konstantinopel. Nur wenige erwähnten bereits in jener Zeit, dass man in den Vereinigten Staaten eine größere Freiheit genieße, dass man auf sich selbst und auf seine Fähigkeiten angewiesen sei. Auch die Behauptung, man esse in Amerika nur weißes Brot und dreimal täglich Fleisch und trinke bei jeder Mahlzeit literweise schwarzen Kaffee, war zweifellos kein Stereotyp. Dieses Bild bezieht sich auf ein Pionierzeitalter, auf Minnesota, das erst 1858 den Status eines Staates erlangte. Da gab es keine Großindustrie (außer einer sich langsam entwickelnden Holzindustrie), dagegen viel Land, und da siedelten sich Leute überwiegend bäuerlicher Herkunft an. Vor allem die Entfernung bis zum nächsten Nachbarn machte ihnen zu schaffen. Da sie fromm waren, freuten sie sich über jeden Besuch eines slowenischen Missionars.

Die einschlägige Thematik bedürfte zweifellos einer gründlichen Analyse.